

був відповідальним редактором збірників наукових праць факультету захисту рослин.

Бориса Митрофановича нагороджено більш як 15 грамотами за успіхи в роботі, він відмінник вищої школи СРСР, України, має інші нагороди.

Талановитий педагог, вчений, вихователь Борис Митрофанович був чуйною, чудовою людиною, турботливим чоловіком, батьком, дідусем.

Рішенням вченої ради Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва (протокол № 2 від 25 лютого 2015 р.) кафедрі зоології та ентомології присвоєно ім'я професора Б. М. Литвинова.

УДК (091)[502.4+595][Тарнани І. К.]"1894–1930"

В. М. Грамма

*Харківський національний аграрний університет
ім. В. В. Докучаєва*

**ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА
ХАРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ЛІСНИЦТВА І. К. ТАРНАНІ (1865–1930)**

Цього року минуло 150 років від дня народження та 85 років з дня смерті професора Харківського інституту сільського господарства та лісництва Івана Костянтиновича Тарнани (1865–1930). Незважаючи на наявність літературних джерел, присвячених історії кафедри зоології та ентомології ХНАУ, а також монографії з історії розвитку біології та зоології в Україні [Мазурмович Б. М., 1972], наукова навчально-методична та популяризаторська діяльність професорів Є. М. Васильєва та І. К. Тарнани — фундаторів кафедри прикладної зоології та ентомології Ново-Олександрівського інституту сільського господарства та лісництва, залишається слабо вивченою, а деякі біографічні дати їх життя спотворені. Зокрема, в ювілейній статті професора О. О. Мігуліна «Кафедра энтомологии и зоологии» (1966) зазначено: «... в 1876 г. кафедру занял кандидат естественных наук Е. М. Васильев» [С. 105]. [Насправді ж студенту Варшавського університету виповнилося тоді 20 років — розрядка наша В. Г.]. Трохи далі читаємо: «Е. М. Васильев покинул институт в 1890 г. и переехал [sic!] на должность заведомом Смелянской энтомологической станции

Всероссийского общества сахарозаводчиков» (С. 105). На жаль, ця досадна помилка перекочувала в сучасне новітнє видання [2006, с. 47]. Якщо вірити цим даним, то Є. М. Васильєв та І. К. Тарнані навіть не зустрічалися, хоча насправді спільно і плідно працювали на кафедрі 10 років з 1894 по 1903 рр.

За період їх спільної діяльності були закладені основні теоретичні, навчально-методичні та практичні засади викладання прикладної зоології та ентомології та специфічні особливості підготовки висококваліфікованих фахівців захисту рослин. Деякі з цих нововведень й понині характеризують специфіку праць кафедри зоології ХНАУ. Зокрема, «кожний студент мусить зібрати, розправити, заетикетувати та здати на кафедру 100 комах» (Трошанин Г. Г., 1967, с. 481). Для підготовки кваліфікованих музезнавців читався факультативний курс з таксидермії та музейної справи.

Завдяки проведеному на кафедрі зоологічних експедицій та екскурсій стало можливим накопичити багаті колекційні збори комах в околицях Ново-Олександрії (Пулави Люблінської губернії), матеріали яких були опрацьовані на запрошення завідуючого кафедрою І. К. Тарнані фахівцями Зоологічного музею РАН. Зокрема, професор Г. Г. Якобсон визначив вусачів, листоїдів (частково), рогахів, пластинчастовусих (1915), І. Є. Пильнов — прямокрилих (1913), Ю. Колосов — бабок (1916), Д. Оглоблін — жуків-листоїдів (частково) (1916), П. А. Зайцев — водних жуків, а учень І. К. Тарнані — Андрій Льїнський опрацював жуків-наривників (1915) та короїдів (1916). Отже, можна стверджувати, що кафедра прикладної зоології та ентомології Н-ОІСХІЛ, очолювана І. К. Тарнані на початку ХХ століття стала філіалом Зоологічного музею РАН.

Подібна тенденція використання наукового колекційного фонду комах була реалізована в Харкові пізніше на кафедрі ентомології ХНУ ім. В. Н. Каразіна, коли кафедру очолив професор С. І. Медведєв (1946–1971 рр.). В результаті проведення численних експедицій були зібрані унікальні ентомологічні матеріали в степових заповідниках України й Росії, в тому числі й тих, яких уже немає. На основі опрацювання колекційних матеріалів чимало ентомологів Харкова, Києва, Львова, Ужгорода, Одеси, Санкт-Петербурга, Краснодару, скориставшись наданою можливістю, успішно захистили свої дисертації чи використали ці матеріали для створення фундаментальних монографій типу «Фауна України».

Попередній статистичний аналіз публікацій І. К. Тарнані (425 назв) засвідчив, що левову долю посідають інформаційні видання (реферати, рецензії, бібліографічні посібники) — 305 назв (62,3 %),

видрукувані переважно на сторінках «Русского энтомологического общества» (1902–1913) — І. К. Тарнані очолював критико-бібліографічний відділ цього наукового журналу, а сам він вважав, що зоологічна бібліографія тоді буде повноцінною, якщо вона стане повною і вичерпною.

Аналіз наукової спадщини І. К. Тарнані підтвердив, що він — вчений енциклопедичних знань і перш за все як всесвітньо відомий фахівець в царині прикладної зоології та ентомології, а саме — сільськогосподарської (бурякова нематода, жук-кравчик, польові та городні шкідники); лісової ентомології (хрущі та їх паразити); ветеринарної (оводи, гедзі, кровососки). Він — зоолог широкого профілю: орнітолог, маммолог, іхтіолог, ентомолог, нематодолог, систематик-педіпальполог (ним описано декілька нових для науки скорпіонопавуків-теліфонів — мешканців тропіків Нового і Старого світу). А ще І. К. Тарнані — тератолог (фахівець, що вивчає уродливих тварин — 12 публікацій), музезнавець-таксидерміст (8 публікацій). Він також культурний мисливствознавець, краєзнавець, фенолог і природоохоронець.

У 1916 році І. К. Тарнані був обраний членом правління Харківського товариства аматорів природи, очолюваного видатним природоохоронцем професором В. І. Талієвим, з яким у І. К. Тарнані встановилися дружні зв'язки. На сторінках «Бюллетений ХОЛП» в 1915 році був видрукуваний текст доповіді І. К. Тарнані «К охроне природы: Бобр в Тамбовской губернии», яку він прочитав 14.12.1914 року на засіданні товариства. Варто також згадати, що І. К. Тарнані в 1908 році на засіданні Всеросійського ювілейного акліматизаційного з'їзду прийняв участь в обговоренні доповіді К. А. Сатуніна «Зубры на Кавказе» і зауважив, що зубр на Кавказі є національна власність. До речі, ця популяція кавказького зубра була знищена на початку 20-х років бракон'єрами-можновладцями.

Останні роки життя І. К. Тарнані плідно працював з редакцією журналу «Вісник природознавства» (1927–) (далі — ВП), у якому рецензував або писав реферати на видання зоологічної та природоохоронної тематики, «вважаючи, що широка пропаганда серед населення ідеї охорони забутків природи, та й взагалі природи, збудить свідомість того, що неможливо безцільно й безглуздо нищити рослини й тварин» (ВП. 1927. № 2. С. 124). Його праця «Про хижих птахів» (ВП, там же. С. 95–111) і до сьогодні не втратила своєї актуальності. У замовній узагальнюючій статті «Успіхи зоології на Україні за десять (1917–1927) років» (ВП. 1927, 5/6. С. 285–290) він відзначає про досягнення мисливського господарства. Зокрема,

завдяки енергійній і плановій роботі Всеукраїнської спілки мисливців і рибалок, очолюваної В. Г. Аверіним, а також упорядкуванню полювання, Україна стала постачальником хутра (зайці, лисиці, вовки) на закордонний ринок до 1,5 млн карбованців.

Професор І. К. Тарнані — один з одинадцяти провідних вчених авторів двох знаменитих листів (Аверін В., Лавренко Є., Висоцький Г., Білоусов М., Віленський Д., Тарнані І.), адресованих в редакцію ВП (Воробйов С., Ротмістров В., Савченко Я., Широких І., Яната О.) (1928, № 5/6. С. 326–329), на захист заповідника «Асканія-Нова» та його наукової степової станції проти перетворення заповідника на «зернову фабрику» чи в придаток «тваринницької ферми».

Наукову, викладацьку та популяризаторську діяльність проф. І. К. Тарнані високо оцінив директор новоствореного ІЗІФ (інститут прикладної зоології та фітопатології) М. М. Богданов-Катьков, вітаючи його з 30-річчям (із 1884 року) його викладацької праці. Він зазначив: «За довгий період діяльності І. К. удалося створити низку прикладних зоологів. Якщо врахувати тяжкі умови життя в провінції, з яким пов'язана вся його наукова і професорська діяльність, то слід визнати працю його на ентомологічній ниві видатною» (Богданов-Катьков Н. Н. 1924. С. 94). До речі, його учнями були Ільїнський А., Зайцев Д., Пузирний Р., Клоков Є., Стравинський К., Шапіро Д).

Естафету природоохоронних ідей, запропонованих І. К. Тарнані, продовжив його наступник, проф. В. Г. Аверін, який очолював кафедру зоології та ентомології з 1930 по 1955 рр.

Наукова праця І. К. Тарнані представлена переважно статейними виданнями, окремо виданих — 6. Із останніх варто назвати: 1) Двойные юродства. — Пг., 1917. — 180 с. 2) Анатомия телифона (*Thelyphonus caudatus* L.). — Варшава, 1904. — 288 с. 3) Наши ядовитые животные (биология, вред, меры борьбы. — Спб, 1907. — 129 с. 4) Насекомые, вредные для полеводства и огородничества.... — Варшава, 1903. — 138 с. Остання робота удостоєна премії імені Адама Хойнацького, і присуджена фізико-математичним факультетом Варшавського університету.